

БУЛДОВСЬКИЙ Олександр Теофілович

Народився 13 березня 1887 р. у містечку Старі Санжари на Полтавщині в родині священника Теофіла Булдовського*.

Навчався в Полтавській Духовній семінарії, з п'ятого класу якої був включений за участь у студентських страйках у 1906 р.

В 1907 р. вступив до Харківського університету на природничий відділ фізико-математичного факультету, який закінчив у 1912 р. Під час навчання в університеті спеціалізувався на вивченні зоології під керівництвом професорів Рейнгарда і Тарлева. У

1910 р. працював на Севастопольській біологічній станції Академії Наук під керівництвом професора Зернова.

Із 1912 р. розпочав педагогічну діяльність як учитель природознавства Усть-Медведицького реального училища на Донщині (зараз – місто Серафимович Волгоградської обл.). У 1914 р. вийшли друком його перші статті в часописах.

Після лютневої революції 1917 р. повернувся в Полтаву, де разом із батьком брав активну участь у процесах українізації культурно-освітнього життя. 26.10.1917 р. був затверджений попечителем учбового округу на посаді учителя географії та природознавства (зоології, ботаніки) з методиками їх навчання в Полтавському учительському інституті.

Після звільнення Полтави від денікінців у грудні 1919, був лектором із методик природознавства та географії в педагогічному інституті. Як голова науково-педагогічної ради, в січні – вересні 1920 р. виконував обов'язки керівника Полтавського педагогічного інституту. 5 жовтня 1920 р. О.Т.Булдовський, разом із В.О.Щепотьєвим та іншими представниками інтелігенції, заарештований за політичними мотивами Особливим відділом Південно-Західного фронту і близько трьох місяців перебував у харківській тюрмі під слідством.

У самому кінці 1920 року був переведений викладачем зоології та методики природознавства й пропрацював в інституті ще майже 10 років. У тому ж році працював за сумісництвом помічником завідувача природничого відділу із питань гідрозоології Полтавського центрального пролетарського музею.

На посаді професора Полтавського інституту народної освіти (ПІНО) був офіційно затверджений Народним комісаріатом освіти 1 березня 1926 р. (наказ №06348/427). До 1930-го року О. Булдовський, крім зоології, викладав також зоогеографію і методику навчання природознавства та географії. У 1927-1929 роках був головою природознавчої методичної комісії в ПІНО (яка тоді виконувала роль кафедри); членом Державної науково-методичної комісії.

Був членом всесоюзного товариства зоологів і анатомів.

Працюючи в нашому виші набув авторитету, як провідний в Україні фахівець із методики навчання природознавства як у школі [13], так і в педагогічних вишах [14]. Разом з тим, учений продовжував займатися гідробіологічними науковими дослідженнями (річки Ворскли).

У кінці 1920-х років учений керував в ІНО двома науковими гуртками: молодих дослідників природи і учителів-природничників.

У своїх працях, адресованих учителям і учням, професор О.Т.Булдовський пропагував дослідницький метод викладання природознавства, відстоював ідею вивчення природи та розміщення навчального матеріалу в шкільних програмах і підручниках у формі природних угруповань. Тому біологічну частину курсів природознавства й краєзнавства він пропонував будувати не на матеріалі з систематики, а на екологічному принципі, ідеях залежності функцій організму від навколишнього середовища [Скиба, с.9]. Він пропонував вивчати, перш за все, ландшафти й пристосування до них організмів.

Особливе місце вчений відводив дослідницьким екскурсіям та спостереженням при реалізації комплексних програм навчання [13].

Друга частина його досліджень у 1920-х роках зосереджувалася на розробці теоретичних питань методики природознавства в педагогічних вищих навчальних закладах. Професор Булдовський звертав увагу на практичну підготовку вчителя-природознавця, пропагував передові методичні ідеї серед вчителів-практиків. У 1930 р. виходить остання книга за редакцією О.Т.Булдовського як методиста.

У кінці 1920-х років в ІНО заарештовано ряд професорів за звинуваченнями в контрреволюційній націоналістичній діяльності. Один із них В.Щепотьєв, під час процесу СВУ навесні 1930-го року, що транслювався на всю Україну по радіо, дав привселюдні покази проти О.Булдовського. Тут же проти нього, за заявами студентів III-го курсу агробіологічної секції, було висунуте звинувачення у «шкідництві». Звинувачення не підтвердилися, але під тиском, у липні 1930 року вчений і методист змушений був подати заяву на звільнення з посади.

Він їде на Далекий Схід Росії (Примор'я), де застосовує досвід гідробіологічних досліджень. Судячи з публікацій, із 1931 р. Олександр Булдовський міг працювати в Тихоокеанському інституті рибного господарства, брати участь в експедиції на озеро Ханка, а з початку 1932 р. стає керівником гідробіологічної станції (пізніше – завідувачем гідробіологічного відділу по прісних водах) Далекосхідного філіалу Академії наук СРСР (ДВ ФАН), щойно створеного за ініціативою й головуванням академіка В.Л. Комарова, працює за сумісництвом доцентом одного із вишів Владивостока. Він дуже активно вивчає прісноводну фауну Примор'я. Один із рідкісних видів двостулкових молюсків, занесених до «Червоної книги» Росії – *Анеміна Булдовського**** (*Anemina buldowsii*), – отримав його ім'я. 11.04.1934 р. виступає з доповіддю «Загальний нарис озера Ханка і його бентосу» в Зоологічному інституті АН СРСР, м. Москва*.

Займається проблемою охорони рідкісних видів тварин і створенням заповідних об'єктів.

Олександр Теофілович дуже хотів, щоб про його здобутки знали і в рідній Україні (про що свідчать автографи на відтисках статей у бібліотеці імені В.Вернадського).

Його таланти як науковця-гідробіолога до середини 1930-х рр. досягає апогею. Та в кінці 1936 р. влада Далекосхідного краю збирається закрити ДВ ФАН (про що в листі О.Т.Булдовський повідомляє акад. В.Л. Комарова⁴). У цьому

листі О.Булдовський з великим жалем пише про те, що, очевидно, доведеться покинути любиму справу на Далекому Сході.

Але кінець його життя у віці 51 року невдовзі настав у Владивостоці. Зі Справи №17013 «О контрреволюционной шпионско-вредительской организации, действовавшей в Дальневосточном филиале Академии наук» дізнаємося⁶, що завідувач гідробіологічного відділу ДВ ФАН О.Т.Булдовський, в числі інших науковців закладу, заарештований 21.08.1937 р. Підставою для арешту, як часто бувало на той час, став донос-наклеп співробітників цього ж закладу, й одночасно – сексотів НКВС [7, с.312]. Звинувачення теж було стандартним: «... є активним членом право-троцькістської диверсійно-терористичної шкідницької організації і проводив контрреволюційну роботу». Фактично ж, відбувалося «виконання плану», доведеного до Далекосхідного краю по кількості засуджених «ворожих елементів». Однак, «факт злочину» так і не вдалося довести, й суд над 12 заарештованими все не відбувався (що було не часто в той час). Для реагування на цей небувалий випадок до Владивостока прибув із Москви заступник наркома НКВС! Тому майже через рік після арешту, 7.05.1938 р. наукових співробітників ДВ ФАН, що залишалися на волі, під диктовку слідчих НКВС, змусили написати листа про «антирадянську діяльність заарештованих». Перша трактовка звинувачення + «заняття шпигунською діяльністю» були «затверджені» 20.08.1938 р., а вже наступного дня, 21.08.1938 р. відбулося закрите засідання Виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР (!). Після короткої «наради» було оголошено вирок: «[..., Булдовського О.Т., ...] — до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією всього особисто їм належного майна. Вирок остаточний і підлягає терміновому виконанню». На виконання вироку відвели 10 хвилин. Під гуркіт включеного мотора трактора, пролунала кулеметна черга...

О.Т. Булдовський реабілітований 25.04.1957 р. визначенням колегії Верховного суду СРСР, як і засуджені разом з ним («За недоведеністю вини вирок – відмінити. Справу через відсутність складу злочину припинити»).

Олександр Теофілович Булдовський жив на зламі епох, і його життя можна поділити на три періоди: учителя в царській Росії (1912-1917); видатного українського вченого в галузі методики навчання природничих дисциплін у школі й педагогічних вишах (1917-1931); відомого вченого в галузі гідробіології (1932-1937). Більшовицький терор перервав життя цієї яскравої творчої особистості. Але його ідеї й починання мають послідовників.

Одноосібні наукові праці О.Т. Булдовського, опубліковані під час роботи в Полтаві: Життя солодкої води, як матеріал до курсу «Природознавство» // Новими стежками, 1920.

Зимові екскурсії в природу // Новими стежками, 1923.

Булдовський О. Методи викладання природознавства в педагогічних школах // Путь просвещения. – 1924. – № 11–12. – С. 86 – 92.

Місце фенологічних спостережень в навчальному плані школи // Жива природа, 1925.

Методи фенологічних спостережень та їх фіксація в трудовій школі // Записки ПІНО, Ч. I., 1926. – С.134-143.

Організація зоологічного кабінету і праця в ньому // Записки ПІНО, Ч III., 1926.

Робота гуртка вчителів-природників при Полтавському ІНО на протязі часу з 1923 до 1925 р. // Записки ПІНО, Ч. I., 1926. - С. 70-73. (без прізвища автора)

Робота гуртка вчителів-природників за 1925 р. / Записки ПІНО, Ч. I., 1926.. – С. 73-77. (-«-»)

Методи зимових екскурсій // Шлях освіти, 1927.

Методи географічних дисциплін у педвузах // Радянська освіта, 1927.

Матеріали до фавни р. Ворскли та її околиць // Записки Полтавського ІНО 1926–1927. – Полтава, 1927. – Т. IV. – С.100-108.

Гурток учителів трудових шкіл при лабораторії методики природознавства в Педвузах // Записки Полтавського ІНО. - Т. IV. - Полтава, 1927. – С. 109-114.

Природничі екскурсії в трудовій школі // Збірник за редакцією О. Булдовського. - 1930р.

Булдовський О.Т. Практикум із зоології. (Хребетні та безхребетні тварини) [Підручник для с.-г. інститутів] – Харків: Держсільгоспвидав, 1931. – 278 с.

Основні наукові праці О.Т. Булдовського, опубліковані під час роботи в Примор'ї:

Булдовский А.Т. Учёт продуктивности дна и воды оз. Ханка и отчасти её бассейна // Отчёт ТИРХ. [Руководитель Д.Н. Каневец]. - Владивосток, 1932. - С. 65-106.

Булдовский А.Т. Новые данные о фауне *Decapoda* из бассейна озера Ханка // Вестник ДВ ФАН СССР. - 1933. - Вып.1-3. - С.43-65.

Булдовский А.Т. К вопросу о продуктивности дна и воды озера Ханка и отчасти его бассейна // Вестник ДВ ФАН СССР. – 1934. - №10. – С. 53-73.

Булдовский А.Т. Общий очерк озера Ханка и его бентоса (доклад на научном собрании Зоологического института АН СССР 11 апреля 1934 г.) // ВЕСТНИК АКАДЕМИИ НАУК СССР. – 1934. - № 7-8. – С. 79.

Программа наблюдений над пресноводными промысловыми моллюсками ДВК // Сост. проф. А.Т. Булдовский. - Владивосток : Типо-лит. им. Волина, 1935. - Обл., 13, [6] с. : ил.; (Приморский филиал Государственного географического общества; Вып. № 1).

Булдовский А.Т. К биологии *Anagenesia paradoxa*// Вестник ДВ ФАН СССР. – Владивосток: ДАЛЬГИЗ, 1935. - № 11. - С. 123-125

Булдовский А.Т. О промысловых пресноводных моллюсках Дальнего Востока СССР // Вестник ДВ ФАН СССР. – Владивосток: ДАЛЬГИЗ, 1935. - № 12. - С. 39-68.

Булдовский А.Т. О новых формах семейства *Palingeniidae* (*Ephemeroptera*) из Дальневосточного края СССР. - *Известия Академии наук СССР. VII серия. Отделение математических и естественных наук.* – 1935. - № 5. – С. 832–836 .

Булдовский А.Т. Четыре проблемы гидробиологии // На рубеже. – Книга 4-я. – 1935. – С. 73-78.

Булдовский А.Т. Программа для исследования промысловой уссурийской черепахи // Вестник ДВ ФАН СССР. - Владивосток, 1935. - № 12. - С. 109—119.

Булдовский А.Т. О биологии и промысловом использовании уссурийской (амурской) черепахи // Труды ДВ ФАН СССР. - 1936. - Т. 1. - С. 62—104.

Булдовский А.Т. Об организации черепашого заповедника и птичьего резервата на озере Ханка. // Заповедники Дальневосточного края. Сб.ст. - Хабаровск: Дальгиз, 1936. - С. 41-47.

Джерела інформації про О.Т. Булдовського, його життєвий шлях і наукову спадщину:

1. Центральный державный архив вищих органов власти. – Фонд 166. – Опис 12. – Справа 907.

3. Архив Российской Академии наук (РАН). – Фонд 188. – Оп.2. Д.191; Ф.407. оп.2. Д.32 (Личное дело: Булдовский Александр Теофилович, заведующий пресноводной гидробиологической станцией ДВ ФАН)

4. Так само, Ф. 277. Оп. 4. Д. 361. Л. 1–2 (Письмо А.Т. Булдовского акад. В.Л.Комарову. Цит. по: Е. В. Васильева. Мотивация научной деятельности учёных Дальнего Востока в условиях вторичной институционализации отечественной науки// Социология науки и технологий. - Санкт-Петербург, 2011. - Том 2. - № 1 - С. 25-46.).

<http://cyberleninka.ru/article/n/motivatsiya-nauchnoy-deyatelnosti-uchenyh-dalnego-vostoka-v-usloviyah-vtorichnoy-institutsionalizatsii-otechestvennoy-nauki>

5. Так само, Ф.907. Оп.3. Дело 16 (Булдовский Александр Теофилович, профессор, гидробиолог. Письма его Верещагину Г.Ю., Владивосток)

<http://isaran.ru/?q=ru/doc2&ida=1&guid=D3800725-DB34-8A4F-83A6-28D59819DF8E>

6. Архивная справка. По материалам архивного уголовного дела № П-23978 //ФСБ России. Управление по Приморскому краю. – 10.01.2014 г. – № 78/14/17-П-23978.

7.Хисамутдинов А.А. Очерки к истории исследований на российском Дальнем Востоке.

ДВФАН – АКАДЕМИКИ. - <http://www.fegi.ru/primorye/science/khisam/repres5.htm> ;

<http://www.debri-dv.com/article/3316>

8. Семенова-Тян-Шанская А.М. Записки о пережитом / [сост. М.А.Семенов-Тян-Шанский и А.Ю.Заднепровская]. — СПб.: Изд-во ООО «Анатолия», 2013. — 340 с.

http://www.kmay.ru/pub_files/n75.pdf

9. Васильева Е. В. Репрессированные учёные Дальнего Востока // Политические репрессии на Дальнем Востоке СССР в 1920-1950-е годы: материалы I-й дальневосточ. науч. - практ. конф. Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1997. - С. 108-116.
10. Скляренко Євген. О.Т. Булдовський як один з фундаторів українського краєзнавства // Третя полтавська конференція з історичного краєзнавства. – Полтава, 1994. – С. 270-272.
11. Соловей Д. Розгром Полтави. - Вид. 2-е. – Полтава, 1994. – С. 161-164 (*Згадка про арешт О.Т.Булдовського*).
12. Скиба Марія Михайлівна. Розвиток методики викладання біології в загальноосвітній школі України у 20 – 30-х роках ХХ століття. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Спеціальність 13.00.02 – теорія та методика навчання (біології). – Київ, НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – 21 с.
13. Скиба М.М. О.Булдовський про зміст шкільної біології та структуру підручників (20-і роки ХХ ст.) // Еколого-натуралістична творчість: Науково-методичний вісник. – К.: НЕНЦ. – 2002. – № 3. – С. 31-33.
14. Скиба М.М. Ідеї О.Т.Булдовського про викладання біології та методики біології у педагогічному вузі (20-і роки ХХ ст.) // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти і виступу Президента України Л.Д.Кучми: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л.Макаренко, О.П.Симоненко. – Ч. 4. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2001. – С. 51-54.

Примітки:

* **Булдовський Теофіл (Феофіл) Іванович**(5.08.1865, с. Василівка Хорольського повіту Полтавської губернії – †23.01.1944, м. Харків) – український православний церковний діяч, митрополит всієї України Української соборно-єпископської церкви (1929 – 1937 рр.), митрополит Української автокефальної православної церкви (1942 – 1943 рр.), архієпископ Харківський та Полтавський. <http://www.pravenc.ru/text/153631.html>

** Із особистого листа про долю своїх дітей Ф.І.Булдовського патріарху Мстиславу (Степанові Скрипнику), 14. 07. 1942 року: «Промислу Божому угод-но було зберегти мене від смерті в часи більшовизму, але останній забрав невідомо куди моїх любих дітей. Один, Віталій, загинув в часи громадянської війни, другого – доцента Владивостоцького університету – Олександра, забрали безвісти в 1937 році, третього – протоієрея Олексія заслали з Харкова в тому ж 1937 році теж безвісти» (Цит. по: [Вадим Приходченко. Митрополит Феофіл Булдовський - організатор УАПЦ на Слобідській Україні http://www.uaoc.org.ua/ua/?newsId=815](http://www.uaoc.org.ua/ua/?newsId=815)). До кінця життя він так і не дізнався, що його двоє дітей були страчені в 1937-1938рр.. Олексія Булдовського заарештували 2.08.1937 р., а розстріляли 19.09.1937 р. в Харкові. Реабілітований у 1957р.

*** <http://biodat.ru/db/rb/rb.php?src=1&vid=47>